

ՎԱՐՈՍԻ ՅԱՃԱԽՈՐԴՆԵՐԸ

(Պատկեր իրական կեանքից)

I

Մայիսեան առաւօտ էր. օրը շաբաթ: Բարիւոյսը դեռ նոր էր բացուել: Գիշերուայ թարմացուցիչ անձրեւից յետոյ երկինքը մաքրուել՝ բաց կապոյտ գոյն էր ստացել: Թէեւ Կողբ գիւղին դեռ արեւ չէր դիպել, բայց Բարդոլ լեռան գագաթի արեւելեան մասը արդէն զարդարուել էր մի փունջ օսկեփայլ ճառագայթներով:

Բոլոր գիւղը ոտի վրայ էր. երիտասարդ հարսները ու դեռահաս աղջիկները կժերն ուսած՝ ջուր էին կրում: Խանութիկները փէշերը վեր քաշած՝ փխփխալով կոփն էր կթում: Ուշապարը իր ջուխտակ եզների հետ դաշտ էր շտապում՝ նախորդ օրուայ կիսատ աշխատանքը վերջացնելու:

Այդ ժամանակ էչակչոնց Խէչօն օրուայ պաշարը մէջքին կապած ու սրակտուց մուրճը գօտկին խրած՝ մօտեցաւ աղահանքի մուտքին: Նա էլ ցաւի ու պակասութեան տէր էր:

Ստորերկրեայ ճանապարհը մուծն էր, խոնաւ ու լցուած թանձր գարշահոտութեամբ. որքան Խէչօն առաջանում էր, այնքան էլ սաստկանում էր տիրող մթնոլորտը, այնպէս որ նա, անակնկալ փորձութիւնից ազատ մնալու համար, ստիպուած էր դանդաղացնել քայլուածքը ու լարել իր բոլոր ուշադրութիւնը:

Խէչօն հինգ բոպէի չափ ճանապարհորդելով գետ-

նափոր ծուռ ու մուռ անցքերով, վերջապէս կարողացաւ հասնել աշխատանքի տեղը: Նա հանեց գրպանից լուցկին, քսեց, և գտնելով փոքրիկ թիթեղեայ ճրագը, որ դրուած էր պատածակում, վառեց նրան: Թիթեղեայ ճրագի ողորմելի լոյսը իր բոլոր ուժով սկսեց կռուել շրջապատող խաւարի հաստ շերտերի հետ: Բայց անօգուտ: Սեւ խաւարի առաջին շերտերը մի քանի քայլ յետույեա գնացին ու այնտեղ, կիտուելով միւս շերտերի վրայ, աւելի թանձրացրին նրանց մթուփինը:

Խէչօն մուրճը գօտկից հանեց, պաշարի կապոցը գետնին դրեց, «ե՛ս Տէր Աստուած» կանչեց ու գործը սկսեց:

Մուրճի համաչափ հարուածները ուղղում էին հանքի առաստաղին, որտեղից Խէչօն պիտի կտրէր քառանկիւնի աղի կտորներ և կոտորած աղաքարերի ծանրութեան համեմատ վարձատրութիւն պիտի ստանար աղատիրոջից: Շատ աղ կտրողը շատ փող կը ստանար, քիչ կտրողը՝ քիչ: Խէչօի աշխատանքը ծանր էր ու յոգնեցուցիչ: Բայց ինչ արած. ալիւրի փեթակը մի շաբաթ առաջ էր դատարկուել, ալիւր առնելու փող չը կար. երեխաները ոտաբորիկ ու կիսամերկ էին, փարա չը կար՝ նրանց մարմինը ծածկելու. բամբակի արդը պիտի ցանուէր, փող չը կար՝ սերմ առնելու...

Խէչօն այն անհող մարդկանցից չէր, որոնք էգուցուայ մասին չեն մտածում: Նա վաղուց գիտէր, որ այս կարիքները իր առաջն են գալու, այդ պատճառով մեծ պասի հէնց առաջին շաբթից մուրճը ուսին դրեց ու աղահանք դիմեց: Երկու ամիս ու կէս նա շարունակ աշխատել էր և մինչև այդ օրը դեռ ոչ մի կոպէկ չէր ստացել իր վարձի հաշուին. ուղում էր իր աշխատանքի վարձը միանգամից ստանալ, որ կարողանայ իր բազմաթիւ կարիքները հոգալ:

Խէչօի մուրճը անդադար կտցահարում էր աղափայռի հսկայական կուրծքը, չորս կողմը ցանելով աղի մանրիկ կտորներ ու թեթեւ փոշի: Մուրճի հարուածնե-

րի ձայնը, զարնուելով աղահանքի վիթխարի սիւններին, խուլ արձագանքով վրդովում էր ահռելի մթութեան մէջ տիրող լռութիւնը: Այդ ընկերին աղահանքը նմանում էր մի հնադարեան մուսլ դամբարանի, որի անհիւրասէր կամարների տակ հանգչող բազմաթիւ դժբախտներից մէկը հրաշքով ոտի է կանգնել ու յուսահատութեամբ չանգուտելով կարծրաքար պատերը, աշխատում է մի անցք բանալ, որ կարողանայ ազատուել այդ զարհուրելի բանտից: Եւ Խէչօն ուրախ էր, որ այդ անցքը բացուելու մօտ է: Իրիկունը նա կը ստանայ երկու և կէս ամսուայ ընթացքում թափած քրտնքի վարձը, մօտաբաւասուն ռուբլի, և մի առժամանակ կ'ազատուի աղահանքի խաւարից. մինչև որ անողոք կարիքը էլի կը ստիպի նրան իր ոտով դիմել այդ գարշելի գերեզմանը:

Խէչօի գործը այսօր սովորականից աշող էր գնում և կտրուած աղաքարերը մէկը միւսի յետևից առաստաղից պոկւում և գետին էին գլորում: Վեց քար կըտրելուց յետոյ՝ նա մուրճը գետնին դրեց և աղաքարերից մէկի վրայ նստեց, որ համ մի քիչ հանգստութիւն տայ իր վաստակած անդամներին, համ էլ քաղցած ըստամոքսը մի բանով խաբի: Աղի փոշիով ծածկուած քրտնքը սրբելուց յետոյ, նա բաց արեց պաշարի կապոցը: Ճաշի սեղանը չափազանց պարզ էր, երկու հատ թուխիկ բոքոն ու մի կապուկ դառը բոխի. ահա այն բոլորը, ինչով պիտի վերականգնէր Խէչօն այդ դժոխային մթնոլորտում իր սպառած ոյժերը: Թէև շտապով, բայց լաւ ախորժակով կերաւ Խէչօն դառը բոխին, վերայից խմեց մօտը դրուած պուլպուլակի *) սառը ջուրը, յետոյ ոտի կանգնեց ու կրկնապատիկ եռանդով շարունակեց իր աշխատանքը:

Երբ որ կտրուած աղաքարերի թիւը տասներկուսի հասաւ, Խէչօն իմացաւ, որ կէսօրը անց պիտի լինի.

*) Պուլպուլակ—նեղ բերանով փոքրիկ կաւէ ջրաման:

վէր դրեց մուրճը ու սկսեց շալակով աղահանքից դուրս կրել կոտորած քարերը ու դարսել հանքի հրապարակում իրան պատկանող կիտուկի վրայ։ Խէչօն շալակում էր երեք փթանոց աղաքարերը և մթութեան մէջ խարխափելով բարձրանում էր անդունդից դէպի վեր։ Նրա կարճ ու կլոր մարմինը ճօճում էր բռնի ծանրութեան տակ. քրտնքի խոշոր կաթիլները բղխում էին արեառ ճակատից ու բարալիկ առուակներ կազմելով՝ ցած էին գլորւում նրա երեսի վրայով։

Վերջին քարը դուրս բերելուց յետոյ Խէչօն կանգնեց հանքի մուտքի առջև, արխալուղի թևով սրբեց ճակատի քրտինքը ու խոր յոգոց հանելով՝ փառք տուեց Աստուծուն։ Այդ բարձր դիրքից նա նայում էր դիմացում բացուած գարնանային հրաշալի տեսարանին ու զմայլում։

Մինչև երեկոյ Խէչօն կարողացաւ բոլոր աղը կշռել, յանձնել աղահանքի կառավարչին և իր երկու ու կէս ամսուայ աշխատանքի վարձը լիովին ստանալ։ Երեսուն եօթը ուրլի ու քսան կոպէկը շատ խոշոր գումար է տառիկ *) մարդու համար։ Վաղուց էր, որ Խէչօն այդպիսի գումարի երես չէր տեսել։ Ստացած փողերը գրպանը դնելով, Խէչօն մուրճը ուսն առաւ և ուրախ ուրախ դիմեց դէպի տուն։

Բայց նա դեռ հինգ քայլ չէր արել, որ յետևից լսեց ընկեր բանուորներից մէկի ձայնը, որ Խէչօ էր կանչում։

Դա մի յաղթանգամ ու հսկայ բանուոր էր, այդ մարդու արտաքինը պարզ ցոյց էր տալիս, որ նա կարող է տաս մարդու չափ աշխատել ու քսանի չափ խմել։ Եւ իսկապէս նա շատ լաւ բանուոր էր, լաւ աշխատող, նա չէր իմանում թէ ինչ է յոգնութիւն ասած բանը և չնորհիւ իր երկաթեայ բազուկների, միշտ ընկերներից

*) Տառիկ անուանում է այն բանուորը, որ հանքում մուրճով աղ է կտրում։

երկու-երեք անգամ աւելի էր օրավարձ ստանում: Բայց ինչ կ'անես, որ նրա ահագին աշխատանքից ոչ մի կուպէկ յետ չէր ընկնում, մի սև փող անգամ նրա ընտանիքի պիտոյքներին չէր գործադրում: Նա մի ամբողջ շաբաթուայ աշխատանքը մի գիշերում գինեվաճառին էր յանձնում ու հետեւալ առաւօտ էլի աղահանք գնում, որ մի շաբաթ տանջուի ու չարչարուի՝ մի քանի ժամ գուարճանալու յոյսով:

Նա վաղուց աչքաթող էր արել իր ընտանիքը, որ այժմ շատ թշուառ ու անօգնական դրութեան մէջ էր: Նրա կինն ու չորս աղջիկները ամառը իրանց աշխատանքով էին ապրում, իսկ ձմեռը՝ բարի մարդկանց տուած ողորմութեամբ: Այդ մարդու իսկական անունը Մկօ էր, բայց գիւղացիք նրան Կարաս-Մկօ էին անուանում, կամ ուղղակի ԿԱՐԱՍ: Այս «պատուաբեր» տիտղոսը նա վաստակել էր շնորհիւ իր խմելու ընդունակութեան, և նա պարծենում էր այդ տիտղոսով:

Կարասը սովորութիւն ունէր ամեն շաբաթ գիշեր խմելու: Այդ օրը շաբաթ էր, նա եկել էր մի շաբաթուայ վարձը ստանալու, մինչև անգամ ընկերներից մէկին էլ քէֆի էր հրաւիրել: Բայց յանկարծ նրան յայտնեցին, որ այդ շաբաթուայ վարձը երեք օր առաջ տուել են նրա կնոյը, որ ցորեն առնէ սոված երեխաների համար: Այդ անսպասելի գոյժը շատ զարմացրեց, շատ էլ զայրացրեց Մկօին: Առաջ նա ուզեց գոռում-գոչիւն բարձրացնել, թէ ինչ իրաւունքով են իր վարձը կտրում, կամ ինչո՞ւ են իր աշխատած փողը առանց իր համաձայնութեան ուրիշի ձեռքը տալիս, բայց վախեցաւ կառավարչի բարկութիւնից ու սկսեց, միայն մոքում փնթփնթալ: Առաջ նա հայհոյում էր կառավարչին, բայց շուտով հասկացաւ, որ կառավարիչը մեղք չունի, որ բոլոր մեղքը իր անզգամ կնկանն է. այնուհետև նա իր ուշունցները ուղղում էր կնոյ հասցէին. ատամները կրճտացնում էր, բռնեցները պինդ սեղմում: Այդ րո-

պէին նա պատրաստ էր պատառոտելու կնոջը, եթէ միայն ձեռք ընկնէր նա:

Շուտով Մկօի բարկութիւնը անցաւ, տեղի տալով խոր մտածմունքների: Այսօր նրա քէֆի օրն էր. նա պիտի անպատճառ խմէր, առանց դրան դիմանալ չէր կարող: Մկօն մի ամբողջ շաբաթ բերանը կաթիլ չէր առել, յոյս ունենալով, թէ այսօր եօթը օրուայ տեղակ մի անգամից պիտի խմէ. նրա կոկորդը ցամաքել, չորացել էր և սիրտն այրւում էր ծարաւից: Մկօն մնացել էր մտածմունքների մէջ ընկղմւած, պատի տակ կանգնած. նա մտքում որոնում էր մէկին, որի հաշուով կարողանար իր ցամաքած կոկորդը այս գիշեր թրջել: Խէչօին տեսնելուն պէս Կարասի տխրութիւնը վայրկեանապէս անհետացաւ. նրա կիտուած յօնքերը յետ գնացին և ուրախութիւնը փայլեց նրա կնճռոտած դէմքի վրայ:

—Ա՛գա, Խէչօ, ո՛ւր ես ծլկւում էտենց սուս ու փուս,—գոռաց Մկօն.—ջէպդ մի քանի կոպէկ մտաւ, էլ չե՞ս ուզում մարդի երեսի մտիկ անես:

—Ա՛յ գլխամեռ, բա մենք սկի էդ փողերիդ համը չը պիտի տեսնենք, թէ՞ վախենամ ես, որ քո տուած մի թաս գինին մեր վրայ պարտք մնայ. սուտ չի ասած, որ բօջան փաշա չի դառնայ. ախր էշակչու թոռն ես, բա ինչ պիտի լինես,—վրայ բերեց մի ուրիշ տարիքաւոր բանուոր, որին Մկօն քէֆի էր հրաւիրել:

Դա Քաչալենց Սաքօն էր, մօտ յիսունուհինգ տարեկան մի կարճահասակ ու լղար մարդ, որի մազերը ճերմակել էին աղահանքում: Սաքօն իսկապէս խմիչքեղէն չէր սիրում և խմածը մարսել էլ չէր կարողանում, բայց և այնպէս շատ էր խմում: Խմում էր, որովհետև խմում էին ուրիշները, բոլոր գիւղացիք, որովհետև խմելը տղամարդուրիւն էր համարւում: Բացի դրանից Սաքօն մի առանձին սէր էր տածում դէպի թղթախաղն ու կռիւք. իսկ առանց խմելու ո՛չ խաղալն է սաղում և ո՛չ կռուելը: Սաքօն հինգ հատ հասած՝ ամուսնացած

տղերը ունէր, որոնք բոլորն էլ տաս-տասներկու տարեկան հասակում փախել էին իրանց հօր մօտից, չը կարողանալով տանել նրա քացիների ու բռունցքների հարուածները: Այդ մարդը անքան անտանելի էր իր անվարուեցող ու կռուարար բնավորութեամբ, որ տղերբանցից ոչ մէկը չէր համաձայնում նրան պահել ու կերակրել ծերութեան օրերում: Այդ էր պատճառը, որ Սաքօն անտէր-անտիրական էր մնացել:

Ընկերների ձայնը լսելով, Խէչօն յետ նայեց ու կանգ առաւ: Նա գիտէր, որ ընդունուած սովորութեան համաձայն ամեն մի բանուոր, վարձը ստանալիս, պարտաւոր էր «ջլել», այսինքն գինով հիւրասիրել իր ընկերներին, որոնցից ոչ մէկը միւսի պարտքի տակ չէր ուզում մնալ: Պատուելու կողմից Մկօն ամենից առատ, ամենից ձեռնաբաց էր: Շարաթ երեկոները, վարձը ըստանալուն պէս, նա հաւաքում էր ընկերներից մի քանիսին ու տանում գինեատուն: Խէչօն շատ անգամ էր նրանից պատիւ ստացել և վաղուց մտադիր էր մի լաւ հիւրասիրել Մկօնին, բայց պակասութիւնը թոյլ չէր տալիս: Այժմ երբ Խէչօն գրպանը լիքն էր և երբ Մկօն իր բերանով էր խնդրում, ինչպէս կարելի էր մերժել:

— Իմ աչքիս, իմ գլխիս վրայ, ակապէր ջան, համեցէք էթանը,—սրտանց վրայ բերեց Խէչօն, մի քանի քայլ առաջ գալով,—ես աղ ու հաց մոռացող չեմ, ոչ ուտել խմելուց փախչող և ոչ էլ ակապերութեան շարքից յետ մնացող:

Խէչօն ձեռը գցեց Մկօնի գօտին ու սկսեց քաշել:

— Ո՞ւր ես տանում,—հարցրեց Սաքօն:

— Վերի միկիտանը ^{*)},—պատասխանեց Խէչօն:

— Ձէ, ակապէր, ես չեմ գալիս. ես չեմ ուզում էն չների երեսը տեսնել:

— Ա՛դա, էս արեւ մեռածը չի գալ վերի միկիտանը, —աւելացրեց Մկօն,—երէկ գիշեր էլ իրար գլուխ են

*) Միկիտան—գինեատուն:

ջարդել անպիտանները, լաւն էն կը լինի, որ էթանք ներքեւ, Վարոսի միկիտանը:

—Այ, ի՜նչ եմ ասել,—հաւանութիւն տուեց Սա-
քօն Մկօի առաջարկութեանը:

—Ես ուզում եմ տուն գիպչել...—կմկմալով ասաց Խէչօն ու շարունակեց տեղում կանգնած մնալ անորոշ դրութեան մէջ: Նա գիտէր, որ միկիտանում կարող է հազար ու մի տեսակ չար ու բարի պատահել, ուստի ուզում էր փողերի մի մասը գրպանում պահելով, մնացածը տանը թողնել:

—Դէս արի, հէրդ լիս դառնայ, դէս... Ես էստեղ ծարաւից վառւում եմ, սա էլ նոր գլխիս նաղլ ա սար-
քում: Կ'ասես օխտը տարի Ակօի աղջկայ երեսը չի տե-
սել... Ուր ա թէ կնիկն էլ կնիկ լինի... Աստուած տուել ա երեսին ինսանի կերպարանք էլ չը կայ, կ'ասես մարդագէլ լինի...

Այս խօսքերի հետ Մկօն մի քանի քայլ առաջ գը-
նաց, իր գաղուկիսանոց կուռը մեկնեց և այնպէս քա-
շեց Խէչօի թևից, որ վերջինը մեծ թափով առաջ վա-
զեց ու քիչ մնաց բերանքսիվեր գետին փռուէր: Խէչօն
էլ չը կարողացաւ դիմադրել ու նրանք գնացին դէպի
ցած:

II

Գինետունը բաղկացած էր երկու ընդարձակ սե-
նեակներից, որոնցից առաջինում տախտակէ վանդակա-
պատերի վրայ շարուած էին մի քանի փոշոտած շիշեր
ու զանազան տեսակի պապիրոսներ: Վանդակապատի
տակ՝ գետնից քիչ բարձր մեկնած էր մի տախտակ, որի
վրայ պառկոտած էին հաստափոր տկերը: Այդտեղ՝ տկե-
րի մօտ դրուած էին զանազան մեծութեան չափեր ու
տառ-տառներկու հատ կեղտոտ բաժակներ: Գինետան
բաց տեղում, դախի դիմաց կանգնած էր մի երկար ու
կաղ նստարան, որի վրայ բաղմած էր Վարոսը երկու

այցելուների հետ. նրանք խմում էին ու աշխոյժով զրուցում:

Վարսաք տարիքով բաւական ծեր, բայց դէմք ու կազմուածքով դեռ կատարեալ երիտասարդ, հաստափոր, կարմրաթուշ ու սիրունատես մի մարդ էր: Տասնութը տարեկան հասակից նա սկսել էր գինեվաճառութիւնը և մինչև օրս անընդհատ շարունակում էր իր սիրելի պարապմունքը: Նա միշտ աշխատում էր հաւատացնել իր այցելուներին, իբր թէ այդ առուտուրից բոլորովին չէ օգտւում, բայց էլի չէ կարողանում վերջ տալ նրան, որպէս մի սիրահար, որ չէ կարողանում բաժանուել իր սիրականից: Որ գինեվաճառութիւնից նա չէր օգտւում, ի հարկէ, սուտ էր ասում: այդ պարապմունքը նրան տալիս էր զուտ արգիւնք տարեկան վեց հարիւրից մինչև հազար ուրբի, նայած տարուայ պտղաբերութեան ու ժողովրդի գրպանին: Իսկ ինչ վերաբերում է արհեստի վրայ սիրահարութեան, պէտք է ասած, որ դա զուտ ճշմարտութիւն էր: Նա միշտ խնդրում էր Աստուծոց, որ մահը գտնի իրան գինետան մէջ այն ժամանակ, երբ՝ կվարար մի ձեռում ու տկի պաճախը միւսում գինի մատակարարելիս կը լինի իր մուշտարիներին:

Նորեկ այցելուները, ներս մտնելով, «բարի իրիկուն» տուին նատողներին ու անցան առաջ՝ դէպի միւս սենեակը. միայն Խէչօն մի քիչ ոտը կախ գցեց ու պատուիրեց գինի բերել:

—Աշտարակի ոսկեգոյն գինուց,—գոռաց Մկօն միւս սենեակի շեմքից ու թուրք կուլ տուեց:

Գինետան միւս սենեակը, որ բաժանուած էր առաջինից մի դռնով, շատ ընդարձակ էր: Այդ սենեակի բոլոր պատերի երկարութեամբ շարուած էին տախտակներ ու երկոտանի նստարաններ, որոնց առջև մի քանի կէտերում կանգնած էին ուրազաչէն մերկ սեղաններ: Սենեակը սաստիկ խոնաւ էր և գինու գարշահոտութեամբ լցուած. նրա երկու անկիւնում կիտուած էին երկու խոշոր աղբակոյտեր: Սեղանի վրայ և նրանց

տակ լճացած գինու մէջ խառնիխուռն թափթփած էին հացի փշրանք, մեծ ու փոքր ոսկորներ, պատառուտուած խաղաթղթի կտորներ, ջարդուած շիշեր ու բաժակներ։ Սեղաններից մէկի շուրջը բոլորուած էին չորս հոգի, երեւի վաճառական դասակարգից և, շիշերը սեղանի վրայ շարած՝ եռանդով փախսօն^{*)} էին խաղում։ Մի ուրիշ սեղանի մօտ նստած էին երկու հոգի, որոնց երեսն ու շորերը պատած էին սպիտակ փոշիով. դրանք էլ տառիկներ էին, աղահանքում աշխատողներ։ Նրանցից մէկը բարձր ձայնով շիքեաստի էր երգում, իսկ միւսը անդադար ծափահարում էր ու խրախուսում ընկերոջը՝ «սող օլ», կամ «կեցցէ» բացականչութիւններով։

Մեր տղերքը պատի տակ վեր գրին իրանց մուրճերը և նստեցին ազատ սեղաններից մէկի շուրջը։ Շուտով ներս մտաւ Վարոսը և դրեց սեղանի վրայ երկու շիշ գինի և երեք հատ լայնաբերան խոշոր բաժակներ։

—Վարոս բիձա, էլի՛ էս ծախ աչքերը մարդամէջ բերիր,—ասաց Կարաս-Մկօն, ցոյց տալով առջևի բաժակը,—վեր կալ, դէն չպրտիր, Աստուածդ սիրես, թէ չէ, յանկարծ գինու հետ կուլ կ'էթայ, խայտառակ կը լինենք, լաւ, դու ինձ չե՞ս ճանաչում, դու չե՞ս իմանում, որ ուղտին գդալով չեն ջրում, որ կախաւ մատնոցով չեն լցնում։ Գնա՛, ողորմի ծնողացդ, գնա՛ էն լիտիկ բակալներից մինը բեր։

—Այ քո արեւդ թաղեմ, Կարաս, էլի՛ դու լիս ընկար,—ներքին բաւականութեամբ ասաց Վարոսը ու մի բակալ բերելով՝ դրեց Մկօի առջև։

—Այ կեցցէս. արժի սրանով խմելը. գոնէ մարդու կատիկը կը թրջուի,—անհամբերութիւնից ձեռները տրորելով ասաց Մկօն։

—Համեցէք, ախպէր Վարոս, համեցէք,—հրաւիրեց Խէչօն, երբ նա ուղում էր հեռանալ,—էս մի բաժակը անուշ արա, յետոյ գնա։

*) Մի տեսակ թղթախաղ

—Ձեր կենացը, տղէք, Աստուած աջողութիւն տայ, Աստուած ձեր ախպէրութիւնը անխղելի անի,—մաղթեց Վարսսը ու բաժակը դատարկեց։—Էֆ, էֆ,—բացականչեց նա, բերանը սրբելով,—գինի հօ չի, մեռն ա մեռն։

Խէչօն, որպէս հիւրատէր, լցրեց բաժակները ու մի փոքր բաժակ ինքը վերցնելով, ասաց.

—Տղէք ջան, վեր կալէք մի մի բաժակ խմենք մեր ու մեր ախպէրութեան կենացը. մի մի բերան խնդրենք Աստուածանից, որ մեզ երկար կեանք տայ ու ախպէրութիւնից անպակաս անի։

Մկօի աչքերը խմելու ցանկութիւնից վառւում էին ու պօռնները դողդողում։ «Ամմէն», ասաց նա ու բակալը միանգամից դատարկեց։ «Օխա՛յ» շնջացին նրա թըրջուած շրթունքները։

—Խէչօ ջան, ինչ որ բարեմաղթեցիր, Աստուած թող լսի ու կատարի. Ամենակարողը մեզ իրար մօտ ամօթալի չը թողնի։ Տէր, փառքդ շատ լինի,—աչքերը առաստաղին ուղղելով ասաց Սաքօն ու խմեց։

Այնուհետեւ տղերքը սկսեցին խօսել գինու որպիսութեան մասին։ Բոլորն էլ հաւանում էին. մէկին դուր էր գալի համը, միւսին՝ գոյնը, իսկ Մկօն դովում էր գինու թնդութիւնը, ասելով, թէ իսկական տղամարդի գինի է։

Բաժակները նորից լցուեցին։

—Մկօ ջան, էս մի մի թասը խմենք մեր ախպէր Սաքօի կենացը։ Ի հարկէ, նա մեր մեծ ախպէրն ա, ու մենք պարտական ենք ամեն ժամանակ նրան պատուել ու յարգել։ Սաքօ ջան, քո կենացը, քո աջողութիւնը, երկնային Աստուածը տայ, որ ինչքան ապրես, լաւ ապրես՝ լիքը բօթիկէն առջևդ ու թասը ձեռիդ։

—Ամմէն,—կարճ կտրեց Մկօն ու կուլ տուեց։

—Շատ շնորհակալ եմ. Աստուած կեանք տայ, Աստուած ձեզ էլ աջողութիւն տայ։

Բաժակները չրխկչրխկացին ու դատարկուեցին։

Այնուհետև հերթով խմեցին Մկօի ու Խէչօի կենացն էլ։ Ամեն կենաց բաժակի վրայ թէ Խէչօն ու թէ Սաքօն որոշ բարեմաղթութիւններ էին անում, իսկ Մկօն բաւականանում էր միայն «ամմէն»-ով ու բակալը քամում։ Տարօրինակ բնաւորութիւն ունէր այդ գինու գերի մարդը։ Գինին տեսնելուն պէս նրա լեզուն կապում էր, միտքը շփոթւում և այդ բանական արարածը մի բոպէում փոխւում, դառնում էր կ'ասես անլեզու անասուն։ Նա ամբողջ ժամերով նստում էր գինու առջև սուս ու փուս, բաւականանալով միայն ընկերների խօսակցութեանը ականջ դնելով և ուրբաթախօսի պէս հաղարից մի անգամ հատ ու կտոր բառեր արտասանելով։ Այս դրութիւնը շարունակւում էր, քանի դեռ գինին չէր ներգործել, իսկ երբ որ նա 15 բակալ դատարկում էր, կամ, ինչպէս ինքն էր ասում՝ «15 դրադուզը անցնում էր», նրա լեզուն փոքր առ փոքր սկսում էր բացուել։ Լուրջ ժամանակ Մկօն երբէք երգած չը կար. իսկ երբ 15 դրադուզը անցնում էր, նրա երգի տունն էլ ինքն իրան բացւում էր։

Շիշերը դատարկուել էին։ Խէչօն մի կվարտ գինի էլ պահանջեց։ Նորից Վարդսի կենացը խմեցին։ Սաքօն ցանկութիւն յայտնեց Վարդսի կենաց բաժակի վրայ երգելու և առանց ընկերների հաւանութիւնն ստանալով՝ իր նուաղած ձայնով սկսեց կկկացնել մի պարսկական տխուր բայեաթի։

— Զան, ախպէր ջան, — խրախուսում էր նրան Խէչօն, ծափահարելով։

Սաքօի մեղեդին դեռ շարունակւում էր։ Նրա ձայնը հետզհետէ բացւում էր ու բարձրանում։ Նրա կարմրատակած երեսը և բոցավառուող աչքերը ցոյց էին տալիս, որ նա զգացւում է իր երգից։ Նա երգում էր մի վշտահար հօր երգ, որի որդիքը նրան տուն ու տեղից արտաքսել, սար ու ձոր էին գցել, իսկ տարաբախտ ծնողը անտիրական շան նման փողոցներում թափառելով՝ օտարի դրան փշրանքն էր ժողովում և աչքերը

կապուտակ երկնքին ուղղած՝ իր ապերախտ որդիների պատիժը խնդրում: Դա Սաքօի միակ սիրելի երգն էր:

Այդ երգը Մկօին բոլորովին չէր գրաւում: Նա սաստիկ ցանկանում էր խմել, անընդհատ խմել: Տեսնելով, որ Սաքօն բանը չատ է երկարացնում, նա լցրեց մի բակալ ու լուռ կոնծեց. բիշ յետոյ մի բակալ էլ խմեց և այսպէս մինչև Սաքօի երգի վերջանալը նա մի շիշը բոլորովին դատարկել, իսկ միւսը արդէն կէսին էր հասցրել:

Սաքօն վերջացրեց երգը և սրտի ամենամուխ խորշերից խորին յոգոց արձակեց, յետոյ նա վերցրեց գինու շիշը, դողդոջուն ձեռքով լցրեց բաժակները և առաջարկեց խմել էն մարդի կենացը, որ ոչ Աստուծուց որդի է խնդրում, ոչ էլ սուրբերից՝ ցաւ ու կրակ:

—Որդի,—չեչտեց նա՝ բաժակը վերցնելով.—որդի ասած բանը որ կայ, դա մարդու ջանի որդն է, նրա միսը ուտող ցեցն է. առաջուց պիտի աշխատես, քանի կարող ես, որ էդ անիծուած ցեցը ծնունդ չառնի, իսկ թէ տեսար երևաց, պիտի օր առաջ ջարդես, խեղդես, ոչնչացնես. թէ չէ մէկ էլ կը տեսնես, որ ջանդ ու ջիւղարդ բոլորը կրծոտել, սիրտ ու թոքդ արիւնլուայ են արել... Խմենք էն մարդու կենացը, որ ոչ որդի կ'ուզի, ոչ էլ որդու աշխատանքի վրայ յոյս կը դնի:

—Ամէն, ասաց Մկօն ու խմեց:

—Ես էլ կը խմեմ, որ Աստուած չար զաւակը վերացնի, իսկ բարի զաւակին երկար կեանք տայ,—նոյն պէս շեչտելով արտասանեց Խէչօն, որ այդ բոլորէն մտաբերեց իր փոքրիկ՝ հոգու չափ սիրելի Սամսոնին:

—Բարի զաւակ,—կրկնեց Սաքօն ատամները կըրծտացնելով ու բռունցքը սեղմելով.—մախ, զաւակն էլ սկի բարի կը լինի, նրա հոգին եմ անիծել ես:

Վերջին խօսքերը արտասանելիս Սաքօն այնպիսի ուժով բռունցքը զարկեց սեղանին, որ բոլոր բաժակները, կ'ասես սարսափելով, տեղներից վեր թռան և ուշաթափուած կողքերի վրայ վէր ընկան:

Խէչօն տեսնելով, որ Սաքօն արդէն «լուել է» և իմանալով, թէ որ աստիճան կռուասէր է նա հարբած ժամանակ, չուզեց հակառակել:

Գինու շիշերը նորից լցուեցին. նորից Մկօն մի քանի բակալ լռութեամբ դատարկեց: Նրա սառած դէմքի վրայ փոքր առ փոքր կենդանութեան նշաններ էին նրկատուում: Նրա աչքերը սկսում էին վառուել և լեզուի կապանքները բացուել: Կենացների սովորական կարգը վաղուց խանգարուել էր և ամեն մարդ իր ձեռով բաժակը լցնում ու խմում էր, երբ ուզում էր: Իսկ երբ շիշերը դատարկուում էին, Մկօն առանց Խէչօի կամքը հարցնելու վատահօրէն գինի էր պահանջում: Խէչօի գլուխն էլ արդէն տաքացել էր: Թէև նա գինետուն մտնելիս մտքում վճռել էր չափը չը կորցնել, բայց չը կարողացաւ. քանի որ լուրջ էր, քանի խելքը գլխին էր, երեսը չը բռնեց, որ ընկերների պահանջը մերժէր, կամ նրանց նստած թողնէր ու ինքը գինետնից դուրս գար. վերջապէս այդ բանը ընկերական կանոնների ընդդէմ՝ նամարդութիւն կը լինէր: Իսկ այժմ, երբ նրա գլուխը կարգին տաքացել էր ու ինքը ուրախ տրամադրութեան մէջ էր ընկել, այժմ նա էլ խնայողութեան մասին չէր մտածում: Վաղուց նա կորցրել էր պահանջած գինու հաշիւը. իսկ Վարոսը, օգտուելով հիւրերի տրամադրութիւնից, համ գինու հաշիւը մէկին մէկ աւելի էր նշանակում, համ էլ բերած գինուն մէկին երկու ջուր էր խառնում: Խմողները ոչինչ չէին հասկանում. նրանք չէին կարողանում նկատել, որ առաջուայ ոսկեգոյն, Տըղամարդի գինու փոխանակ այժմ մի ինչ որ անգոյն ու ջրահամ հեղուկ են խմում:

— Ես խմում եմ ախպէր տղի կենացը, ասաց Խէչօն.
— Եւ ընկերի գլխին մատաղ լինեմ. համ էլ իմ մեղաւոր բերանովս կը խնդրեմ Աստուծուց, որ մեզ ընկերամիջի ամթալի չանի:

— Տօ բեր, մի բեր էդ սիրուն պռօշներդ պաշեմ յէ,— գոչեց Մկօն ու մօտ քաշելով Խէչօի փոշապատ

գլուխը, բարձրաձայն շրջապոցով համբուրեց նրա աղոտուած շրթունքները:

Սաքօն անատամ բերանը լայն բացած՝ գլուխը տարուբերելով բարձր երգում էր: Խէչօն ձայն էր պահում և շուտ-շուտ՝ «սող օլ» բացականչութիւնով խրախուսում նրան: Մկօն էլ կամաց-կամաց սկսում էր դունդունալ:

—Այ կեցցենս, կեցցենս,—գոռաց Խէչօն ծափահարելով, երբ Սաքօն երգը վերջացրեց.—Մկօ ջան, ախպէր Մկօ, տես ինչ եմ ասում. վեր կալ մի մի թաս խմենք ախպէր Սաքօի կենացը. Աստուած վկայ, ափսոս մարդ է, տեղովը կեանք ու հոգի է, հոգի...

—Պռօշտի եմ ուզում, պռօշտի,—աղաղակեց Մկօն յարձակուելով Սաքօի վրայ և գրկելով նրա անմաղ գլուխը:

Շրթունքների շրջաշրջապոցը գինետունը լցրեց:

—Համբերիր,—ասաց Մկօն, Սաքօի ձեռը պինդ բռնելով,—թասդ չը խմես. ես պիտի երգեմ քո կենացի վրայ,—և իր ուժեղ բասով սկսեց երգել հայկական երգերից իր ամենասիրելին—«Զախորդ օրերս»։ Նրա ձայնը այնպէս էր հնչում, որ կ'ասես երգողը մի հոգի չը լինէր, այլ մի ամբողջ խումբ: Մկօին սկսեցին ձայնակցել նաև Սաքօն ու Խէչօն: Թէև համ երգի բառերը, համ էլ նրա եղանակը սաստիկ աղաւաղուած էին ձախորդութեան այդ հարազատ զաւակների բերանում, բայց և այնպէս երգի ընդհանուր իմաստը նրանց համար հասկանալի էր մնում և նրանք երգում էին զգացուած:

III

Գինետան մէջ գտնուող միւս խմբերն էլ հետզհետէ կենդանութիւն էին ստանում և աղմուկը աւելացնում: չորս կողմից լսում էին հայերէն ու թուրքերէն երգի ձայներ, բաժակների շրթնաշրջակայից, բարձր ծա-

փահարութիւն, աղմկալի համբոյրներ, ուռաններ, հազար ու մի կեղտոտ խօսքեր:

—Օդօ ջան, Օդօ,—ասաց դէմ ու դէմ նստած երկու տառիկներից մինը Բադօին,—չարդ տանեմ, վեր կալ էս մինն էլ խմեմք, որ Տէր Աստուածը մեզ մեր տեսած օրից յետ չը գցի:

Նրա լեզուն գինու ազդեցութիւնից սաստիկ սօթ էր տալիս և բառերը նրա բերանում կիսով չափ կըրճատւում էին:

Սաքօն լսելով Բադօի առաջարկութիւնը բարձր ձայնով քրքլաց.

—Այ անասուն, դիմեց նա Բադօին, ինչ ես գլխիցըդ դուս տալիս. քո տեսած օրը ո՞րն է, որ ուզում ես տեսած օրիցդ յետ չընկնել: Տնաքանդի տղայ, աչքդ բաց ես արել մուրճն ու աղահանքն ես տեսել ու տարին տասներկու ամիս իշի պէս տանջուել ու չարչարուել. դրանից էլ վատ ո՞ր օրը պիտի լինի:

Սաքօի դառը քրքիջը նորից լցրեց գինետունը:

—Ի՞նչ ես անատամ ուխդ բաց անում, քաւթառ շուն,—բացականչեց նոյն կիսատապառտ բառերով կոտորած Բադօն,—քեզ ո՞վ է հաջացնում:

—Շուն էլ, շան որդի էլ,—վրայ բերեց լրջացած Սաքօն և տեղից վեր թռաւ, որ յարձակուի Բադօի վըրայ, բայց Մկօի երկաթեայ բազուկը նստարանին մեխեց նրա շղոտ մարմինը:

—Գլուխդ շան գլխի պէս կը ջարդեմ,—սպառնում էր Բադօն, բռունցքը ցոյց տալով,—եթէ տղամարդ ես, մի ոտն առաջ արի...

Սաքօի դէմքը բարկութիւնից դեղնեց. նրա չըրթունքները կապտեցին ու ձեռ ու ոտը սկսեցին դողդողալ: Նա անդադար պահանջում էր արձակել իրան, բայց անօգուտ:

—Քեզ ասում եմ դիմացիդ մարդը ճանաչիր, թէ չէ... չարունակում էր Բադօն:

—Դէ քո հօրդ... ճչաց Սաքօն և կայծակի արա-

գութեամբ տեղից վեր թռչելով, վերցրեց բակալն ու բոլոր այժով չպրտեց դէպի հակառակորդը: Բաղօն ճարակութեամբ գլուխը թեքեց և մահաբեր հարուածից ազատուեց. իսկ բակալը՝ կպչելով քարաշէն պատին՝ փշուռեց և ապակու կտորները չորս կողմ ցրուեցին:

Բաղօն չէր կարող կուլ տալ այդ անպատուութիւնը. նա տեղից կանգնեց, ուզեց յարձակուել թշնամու վրայ, բայց զգաց, որ ոտները ճօճուում են ու չեն ուզում հնազանդուել իր կամքին. բացի դրանից, Օդօն ամուր բռնել էր նրա փէշերից և աշխատում էր հանդարտեցնել: Ճար չկար. Բաղօն փորձեց շարժուել չիշը ու միանգամայն ջախջախել Սաքօի գլուխը, բայց լիքը չիշը՝ նրա թուլացած մատների արանքից դուրս պրծնելով, փոխանակ առաջ գնալու, յետ ու յետ թռաւ և կպչելով յետևի պատին, նոյնպէս ջարդուեց:

Բաղօն այս անաշտութիւնը ընդհանուր քրքիջ առաջացրեց գինետան մէջ:

Իսկ ուժասպառ Բաղօն վեր էր ընկել իր տեղում և թուլացած անդամների անզօրութիւնն զգալով, գլուխը սեղանի վրայ էր դրել ու սաստիկ հեկեկումէ Օդօն, տեսնելով իր ախպոր անպատուութիւնը և չորս կողմից նրա հասցէին ուղղուած հեգնութիւնները, չը կարողացաւ անտարբեր մնալ: Անպաշտպան ընկերոջ արտասուքը տակն ու վրայ արեց նրա սիրտը, ախպէրութեան օրէնքը և քաւիքը պահանջում էին պաշտպանել ընկերոջը և սրբել նրան հասցրած անպատուութիւնը, իսկ այդ նպատակին կարելի էր հասնել միայն վրիժառութեամբ:

— Դէ, ձեր ծնողը... գոռաց նա չուխէն հագից հանելով և Սաքօի վրայ յարձակուելով:

Խէչօն տեղից վեր թռաւ, վազեց նրա առաջ և երկու ձեռքով ամուր գրկելով՝ կտրեց նրա ճանապարհը: Օդօն նախ ուզեց ազատուել Խէչօի ձեռից, բայց տեսնելով, որ նա միտք չունի արձակելու, սկսեց կարկուտի պէս բռնուցքի հարուածներ իջեցնել նրա գլխին:

Խէչօն սկզբում եռանդով պաշտպանւում էր նրա հարուածներից, բայց տեսնելով, որ ուժեղ հակառակորդը զօրում է իրան, ձեռք տարաւ գրպանը, որ դանակը հանի ու թշնամու փորը թափի։ Այդ միջոցին Սաքօն էլ վերցրել էր մուրճներից մէկը և սաստիկ շարժարուելով՝ աշխատում էր ազատուել Մկօի ձեռից, որ Օդօի գլուխը ջարդէի։

Դուռը բացուեց և վրայ հասաւ Վարոսը։

— Էս ինչ բան է, ինչ խայտառակութիւն, — դուաց նա դռան շեմքից, — դուք մարդիկ էք, թէ՛ վայրենի գաղաններ։

Վարոսի ձայնից բոլորը սթախուեցին։ Օդօն բռնապէս յետույետ քաշուեց. Խէչօն հանած դանակը նորից գրպանը դրեց ու պատից կպաւ. մինչև անգամ Սաքօն՝ կռուի այդ թունդ սիրահարը, ձեռքի մուրճը կամացուկ գետին դրեց և սկսեց բարկութիւնից չըլթունքները կրծոտել։ Վարոսի երևալը մի ակնթարթում հանդարտեցրեց կրքերը և վերականգնեց խաղաղութիւնը։

Նա ահագին հեղինակութիւն ունէր իր այցելուների աչքում, նրանից համ ամաչում, պատկառում էին, համ էլ վախենում։ Գինետան պատերի մէջ նա և՛ քննիչ էր, և՛ դատաւոր, և՛ տանուտէր. այստեղ ծագած բոլոր կռիւներն ու վէճերը նա մանրամասն քննութեան էր ենթարկում և ապա յայտարարում իր հեղինակաւոր վճիռը, որին ամեն մէկը պարտաւոր էր անպայման հնազանդուել։ Ծանր մեղք գործողները սովորաբար բոլորովին արտաքսւում էին խանութից. դա արդէն պատժի ամենախիստն էր։ Երբեմն էլ պատիժը սահմանափակւում էր նրանով, որ մեղաւորը անաչառ դատաւորի ձեռից մի քանի ապտակ էր ուտում։ Իսկ յանցաւորների ահագին մեծամասնութիւնը ենթարկւում էր միմիայն տուգանքի։ Տուգանքը կայանում էր նրանում, որ մեղաւորը պարտաւորւում էր իր հաշուով գնել որոշ

չափով խմիչք և հիւրասիրել արդար հակառակորդներին, որոնց հետ անախորժութիւն էր ունեցել։

Այս անգամ իմանալով բանի էութիւնը և համադուելով, որ կռուի առիթը տուել է Բաղօն, նոյնպէս տեղեկանալով, որ Օդօն ծեծել է միամիտ Խէչօին, երբ սա ընկերաբար ուզեցել է կռուողներին բաժանել, Վարոսը վճռեց, կոտորած ամանների արժէքը՝ յիսուն կոպէկ, պահանջել Բաղօից, իսկ Օդօին պարտաւորեցրեց երեք կվարտ գինի առնել և Խէչօին իր ընկերներով հիւրասիրել։ Վարոսի վճիռը հիացրեց շատերին։

— Կեցցէ՛ Վարոս բիձէն, — գոչեց Մկօն, — ինձ մի բակալ տուէ՛ք, ես նրա կենացը պիտի խմեմ։

Փաստօն խաղացողներից մէկը, հիացած Վարոսի արդար վճռով, բարձր ծափահարեց, իսկ միւսները միաբերան «մառալլա» արտասանեցին։

— Հը, ի՞նչ ես ասում, Բաղօ, համաձայն ես, — հարցրեց Վարոսը։

— Համաձայն լինելով, համաձայն եմ, բայց... կացուկամ պատասխանեց Բաղօն։

— Բայցը ծոցդ դիր, — ընդհատեց նրա խօսքը Վարոսը, — դու ի՞նչ ես ասում, Օդօ, գինին բերեմ, — դիմեց նա միւս մեղադրեալին։

— Բեր էլի՛ր. որ ասում ես՝ ի՞նչ պիտի անեմ։ Երեք կվարտ գինին ինձ հօ չի սպանելու։

Վարոսը իսկոյն բերեց վեց շիշ գինի, ու մի հատ բակալ և դնելով այն սեղանի վրայ, որի շուրջը նստած էր Մկօի խումբը, հրամայեց յանցաւորներին վերցնել իրանց բաժակները և մօտենալ այդ սեղանին։ Հրամանը կատարուեց։ Վարոսը իր ձեռով լցրեց առաջ Մկօի և ապա միւսների բաժակները և մի բաժակ ինքը վերցնելով՝ ասաց.

— Մկօ, ախպէր Մկօ, բակալդ վեր կալ խմենք ծեծող-ծեծուողների կենացը և խնդրե՛նք Աստուծուց, որ նրանց մի քիչ խեղք ու հասկացողութիւն տայ, որ կարողանան շնութիւնը մարդկութիւնից զանազանել և

մարդկութեան ճամբով գնան: Կռիւր, իրար խեղդելը, իրար միս ուտելը, իրար վրայ հաջալը շան արհեստ է. իսկ մարդկութիւնը էն ա, որ ախպէր տղաներով նըստես, ուտես, խմես, երգես, ծիծաղես և ընկերներիդ հետ ջան ասես, ջան լսես: Դէ,—դիմեց նա կռուողներին,—տեղներիցդ վեր կացէք, պռօշտի արէք ու ձեր քէֆը շարունակեցէք:

—Այ կեցցես, կեցցես դու քո լեզուովը, Վարոս բիձա. Աստուած վկայ, եպիսկոպոսից լաւ ես խօսում: Ինչ որ բարեմաղթեցիր, Տէրը թող լսի ու կատարի. ու դորմած Աստուածը մեր ընկերներին էն խելը ու միտքը, էն հասկացողութիւնը տայ, որ շնութիւնից ձեռք վերցնեն ու սրանից յետոյ մարդկութիւն անեն. ուռանա, —որոտաց Մկօն ու բակալը դատարկեց:

Կռուողները տեղներից վեր կացան ու ձեռք ձեռքի տալով լուռ համբուրուեցին. այնուհետև նրանք լիքը բաժակները վերցրին և միմեանց անուն արտասանելով իրար կենաց խմեցին: Դրանով էլ հաշտութեան հանդիսաւոր խորհուրդը վերջացաւ ու քէֆը իր սովորական կարգով շարունակուեց:

Կառավարչի պաշտօնը կատարում էր Մկօն: Նրա լեզուն բլբուլ էր դառել. նա կենացներ էր առաջարկում, անհկօտներ էր պատմում, սրախօսութիւններ էր անում և ամենից շատ էլ երգում էր. կ'ասես դա առաջուայ լուռ ու մունջ Մկօն չը լինէր. կ'ասես մի գերբնական զօրութիւն նրա վրայ իջած լինէր: Վերջապէս բանը այնտեղը հասաւ, որ մի ժամանակ արդէն երգում էին մի քանիսը միասին, բայց ոչ մի և նոյն երգը: Մկօն երգում էր «Ձախորդ օրերս» և իր ուժեղ բասով խեղդում էր միւսների ձայները: Օդօն սկսել էր մի շիքեաստի և կոկորդը պատառում էր, որ կարողանայ իր թոյլ ձայնը այդ դժոխային աղմուկի մէջ լսելի դարձնել: Իսկ Խէչօն, որի դէմքն ու աչքերը սաստիկ կարմրատակել էին, երգում էր մի ինչ որ հայկական ժողովրդական երգ և տակտի համաձայն մատներով

չըթկացնում էր: Միայն Բաղօն չէր երգում: Նրա սիրտը խառնում էր: Նա մօտեցաւ անկիւնի աղբակոյտին և մատը բերանը տարաւ. հանգստացնելով ստամոքսը, նորից վերադարձաւ և շարունակեց խմել առաջուայ կարգով:

IV

Այդ ընդհանուր աղմուկի ժամանակ վաճառականների սեղանի վրայ լսուեց զրնգ-զրնգոց. նրանք վերջացրել էին փաստօնը և սկսել էին ցխաւ խաղալ: Դրամների հմայիչ ձայնը լսելուն պէս, Սաքօն տեղից վեր թռաւ և վազեց այն կողմը:

— Ինձ էլ թուղթ տուէք, — ասաց նա շլկուած:

— Փողդ հանիր, յետոյ թուղթ ուզիր, — կոշտու թեամբ պատասխանեց թուղթ բաժանողը:

— Առանց փողի հօ չեմ խաղում, — պատասխանեց վիրաւորուած Սաքօն և հանեց վաթսուն կոպէկ ու դրեց առջևը սեղանի վրայ:

Սկզբում շատ լաւ էր, թուղթը Սաքօին ժպտում էր. նրա հանած վաթսուն կոպէկն աճեց, հասաւ երեք ուրբու և դեռ շարունակում էր աւելանալ: Այդ աշողութեան ժամանակ Սաքօի տրամադրութիւնը շատ լաւ էր. նա ուրախ-ուրախ խօսում, երգում ու ծիծաղում էր և երբեմն էլ մի մի բաժակ կոնծում էր:

Բայց Սաքօի աշողութիւնը երկար չը տևեց. շուտով թուղթը նրանից երես թեքեց և նա սկսեց տարուել ու տարուել: Կարճ միջոցում նրա տարած փողերը օրտեղից եկել էին, այնտեղ էլ գնացին. գնաց նաև նրա գրպանից հանած վաթսուն կոպէկը: Սաքօն քթի տակ մի ինչ որ կեղտոտ բան մոմռաց, յետոյ լցրեց մի բաժակ գինի, կուլ տուեց և գրպանից հանեց էլի ութսուն կոպէկ: Խաղը հետզհետէ սաքացաւ, առաջուայ հինգ ու տասը կոպէկի տեղ սկսեցին բռնել քսան, քսանուհինգ, երբեմն նոյն իսկ բառասուն կոպէկ: Սա-

քօի հանած ութսուն կոպէկը խաղաթղթի անաջողութեան դէմ երեք րոպէ էլ չը կարողացաւ դիմանալ:

—Ա՛խ, քո կարտ կտրողիդ հօր հոգին... բացական չեց նա ատամները կրճտացնելով և ձեռքի քսան կոպէկը տանողի առաջ շարտեց: Յետոյ նա դուրս եկաւ փողոց, մի քար շրջեց ու կրկին ներս եկաւ *): Նա հանեց գրպանում մնացած վերջին մի ռուբլի երեսուն և հինգ կոպէկն ու մօտեցաւ կարտի սեղանին, յուսալով որ գոնէ հիմա թուղթը իրան կը ժպտայ: Բայց իզուր: Ձախորդութիւնը կատարեալ էր. Սաքօն տարւում էր ու տարւում: Սաքօի փողերը վերջանալու մօտ էին. մընում էր միայն տասնուհինգ կոպէկ սև փող:

—Է՛ս կարտը, խալը հինգ կոպէկ,—ասաց Սաքօն, մի ծածկած թուղթ բռնելով և ստորին պռօջը ամուր կրծոտելով:

—Թ՛ող գայ,—պատասխանեց թուղթ բաժանողը: Վերջինս մի սևադէմ և միջահասակ վաճառական էր և մի և նոյն ժամանակ չափազանց անիրաւ վաշխառու. նրան սովորաբար Սև-Սարօ էին անուանում: Իսկ երեսին՝ Սարիբէկ աղա էին կանչում:

—Ո՛ւթ,—բացականչեց ուրախացած Սաքօն, տեղից վեր թռչելով և խաղաթղթերը բանալով:

—Յիւրա՛, — անվրդով կերպով աւելացրեց Սև-Սարօն, իր թղթերն էլ սեղանի վրայ փռելով:

Երեք անգամ տասներեք շահի՝ երեսունիննը շահի, երկու մանէթից մի շահի պակաս,—վաճառականական արագութեամբ հաշուեց Սարօն.—ուղարկիր:

Սաքօն լուռ էր և կատաղութեամբ մինչև կոկորդը լցուած:

—Ուղարկիր Սաքօ, փողը ուղարկիր,—կրկնեց Սարօն, խաղը ընդհատելով:

—Լաւ, կը լինի՝ կը տամ, բաժանիր,—հազիւ լսելի ձայնով պատասխանեց Սաքօն:

*) Քար շրջելը ընդունուած թըլիսմ է, որով խաղացողները ուզում են խաղաթղթի աջողութիւնը իրանց կողմը դարձնել:

— Լաւը էն կը լինի, որ հանես ու համրես:

— Բաժանիր, կը տամ, ասացի, — մեղմութեամբ կրկնեց Սաքօն:

— Կը տամ-մտամ չեմ իմանում, հանիր ու տուր:

— Էս բոպէիս չունեմ, հոգիս հօ չես առնելու, յետոյ կը տամ, ասացի:

— Չունես... Չունես՝ ուրիշից պարտք վերցրու, կամ չուխէդ հանիր:

— Ո՞վ չուխա հանի, — ասաց Սաքօն աչքերը չուխով և վրդովմունքից դողդողալով:

— Հրամանքդ. թէ փող չունէիր, գլուխդ քարին էիր տալիս, որ խաղում էիր:

— Գլուխդ էլ քարին տաս, երեսդ էլ պատին...

— Չուխէդ հանիր, քեզ ասում եմ, շան որդի, — գոռաց Սե-Սարօն և յարձակուեց Սաքօի վրայ, որ նրա չուխէն հագից դուրս քաշի:

Յուսահատական էր Սաքօի դրութիւնը: Այդ չուխէն նրա ծերացած ոսկորները տաքացնող միակ իրն էր: Թէև չուխայի տակից նա հագած ունէր նաև մի կտաւէ շապիկ, բայց այդ կիսամաշ շապիկը շատ անգոր էր նրա ալևոր անդամները ցրտից պաշտպանելու. այս էր պատճառը, որ Սաքօն չէր ուզում չուխայից բաժանուել և իր բոլոր ուժով պաշտպանում էր նրան. նա երկու ձեռով ամուր բռնել էր չուխի օձիքը և պինդ սեղմել էր կրծքին: Սաքօն զգում էր, որ ինքը մեղաւոր է, գիտէր, որ Սարօի պահանջը օրինաւոր է, հասկանում էր, որ եթէ ինքն էլ լինէր Սե-Սարօի տեղում՝ այս դէպքում էլի նրա պէս կը վարուէր. բայց և այնպէս նա չէր ուզում բաժանուել իր չուխայից, իր հալուած ու մաշուած մարմնի միակ պաշտպանից և չէր էլ ուզում Սարօի հարուածներն ու հայհոյանքները անպատասխան թողնել. նա ամենաթունդ ուշուկներ էր թափում Սե-Սարօի գլխին և ատամներով ու ոտներով աշխատում էր պաշտպանուել նրա հասցրած երբեմնակի հարուածներից:

Այդ աղմուկը դրաւեց բոլորի ուշադրութիւնը։ Խէչօն ու Օդօն կիսատ թողեցին միասին սկսած՝ «Արի, սիրուն, դնա՛, սիրուն» ժողովրդական երգը և վազեցին կռիւը դադարեցնելու։ Այդ միջոցին Մկօն բերանով ածում էր մի ինչ որ պարելու եղանակ և իր ահագին մատներով թմբկահարում էր սեղանին, իսկ Բադօն տատանուելով ու կտորտուելով պարում էր։ Տեսնելով, որ աղմուկը սաստկանում է, Բադօն պարելով մօտեցաւ վաճառականների սեղանին և սկսեց ստիպողաբար պահանջել, որ բոլորը ծափահարեն։ Բադօն այդ անտեղի պահանջը ընդհանուր քրքիջ առաջացրեց։

Դրսի սենեակի դուռը բացուեց և վրայ հասաւ Վարոսը։ Կռուողները անմիջապէս բաժանուեցին։

— Էլի՛ կռիւ, գոչեց Վարոսը, աչքերը չռելով ու դէմքը թթուացնելով։

— Դու դատիր, Վարոս բիձա, սրանից փող եմ տարել, բայց չի ուզում տալ, — բողոքեց ՍեւՍարօն։

— Ի՞նչքան։

— Երկու մանէթից մի շահի պակաս։

Վարոսը մի րոպէ լռեց և աչքերը ուղիղ Սաքօի երեսին գցեց. նա սպասում էր, կ'ասես նա ուզում էր մեղադրեալի բերանից պաշտպանութեան խօսք լսել, բայց տեսնելով, որ Սաքօն միտք չունի բերանը բանալու, հրամայական շեշտով ասաց.

— Սնդգամութիւն մի անիր, հանիր էն մարդի փողը տուր։

— Չունեմ, ռրտեղից տամ։

— Չունէիր, չը խաղայիր։

— Էլ չեմ խաղայ։

— Տարուածդ տուր, յետոյ մի խաղա։

— Լաւ ես ասում, Վարոս բիձա, բայց որ չունեմ, ռրտեղից տամ։

— Զհաննամից ու սե խաւարից, անամօթ չուն, — գոռաց Վարոսը, — չուխէդ հանիր, չ'ուտ։ — Այս ասելով՝

Վարոսը յարձակուեց Սաքօի վրայ, որ զօրով հանէ նրա հագի կիսամաշ չուխէն:

Սաքօի սիրտը ճմլուեց: Թէև նա չէր համարձակուում ընդդիմանալ Վարոսին, բայց զգում էր, որ կորցնում է մի թանկագին, մի շատ սիրելի բան և այդ սիրելի առարկայից բաժանուելու րոպէին նրա աչքերը ջրակալեցին, արտասուքի մի քանի խոշոր կաթիլներ գլորուեցին նրա թորշոմած այտերի վրայով և այդ բիւրեղանման կաթիլներից երկուսը շողշողացին կիսախաւար ճրագի թոյլ ճառագայթների տակ:

Խէչօի սիրտը կարեկցութիւնից կտրատուեց, երբ նա տեսաւ այդ հպարտ ու ինքնասէր մարդի աչքերում արտասուքի կաթիլներ: Նա մեքենայաբար առաջ վազեց, բռնեց Վարոսի ձեռը և դողդոջուն ձայնով ասաց.

— Համբերիր, Վարոս բիձա, գործ չունես, մի հանիր սրա չուխէն, Աստուած սիրես մի հանիր, սրա պարտքը ես կը տամ:

Վարոսը բաց թողեց Սաքօի թևը, իսկ Խէչօն առադուլթեամբ ձեռը տարաւ գրպանը և հանելով քսակից մի հատ հինգ ռուբլիանոց ոսկի, չպրտեց սեղանի վրայ.

— Առէք, — աւելացրեց նա յուզուած ձայնով, ստացէք Սաքօի տարուածը և աւելին յետ տուէք իրան: Խէչօի գլուխը դեռ չի մեռել, որ նա թոյլ տայ արագօր չուխէն հանելու:

Սաքօն ըստ երևոյթին հանգստացաւ. նա կրկին նստեց իր առաջուայ տեղում և բռունցքը սեղանին զարկելով՝ ասաց.

— Զը մոռանաս, Սև-Սարօ, էս բանը լաւ պահիր մտքումդ. ես քեզ մի օր կը թուացնեմ: Առ էս ոսկին, երեսունիննը շահիդ վերցրու, մնացածը յետ տուր:

Դրանով միջադէպը վերջացաւ և խաղը առաջուայ կարգով շարունակուեց: Օդօն ու Բագօն կրկին մօտեցան Մկօի սեղանին և շարունակեցին իրանց ուրախու-

Թիւնը, իսկ Խէչօն նստեց Թղթախաղի սեղանի մօտ և սկսեց ուշադրութեամբ հետեւել խաղին:

Խէչօն էլ Թղթախաղի սիրահար էր: Ձահէլ ժամանակ նա շատ գիշերներ էր Թղթերը ձեռին՝ բաց աչքով լուսացրել և շատ էլ փսաս էր տեսել: Խէչօի հօր տունը գիւղի շէն օջախներից մէկն էր: Մի ժամանակ նրանց դռնից երեսուն էշ միասին էին դուրս գալիս. նրանց աշխատանքը ծովեր կը կապէր: Բայց լուսահոգի Գասպարը երբ մեռաւ և քսան տարեկան Խէչօն տունը անտէր ու անտիրական Թողնելով զանազան զուարճութիւնների անձնատուր եղաւ, այդ ժամանակից էշակչօնց շէն ու լի տունը կամաց կամաց սկսեց դատարկուել: Խէչօն օր ու գիշեր գինեանից դուրս չէր գալիս. նա խմում էր ու խաղում: Խէչօի բարեկամները տեսնելով, որ տղէն օրէցօր փչանում է, վճռեցին նրան ամուսնացնել, որ «խելք գուխը գայ»: Եւ իսկապէս, ընտանիքի ու զաւակների տէր դառնալով, Խէչօն սկսեց հետզհետէ աշխատանքի կապել: Հօրից ժառանգած կարողութիւնից այդ ժամանակ մնացել էին միայն մի քանի կտոր ընտիր հոգեր, որ Խէչօն մշակում և լաւ էլ արդիւնք էր ստանում: Բայց ափսոս, որ նա խմեցն ու խաղալը վերջնականապէս չը թողեց: Ամեն կիրակի էլի նա յաճախում էր գինեատուն և ամբողջ գիշերը այնտեղ անցնում: Մի գիշեր նա տարուեց իր արծաթէ գօտին և ինքն իրան խօսք տուեց այնուհետեւ բոլորովին չը խաղալ, բայց չը կարողացաւ իր խոստումը կատարել: Այդ դէպքից երկու շաբաթ յետոյ նա նորից խաղաց և այս անգամ տարուեց տասներկու փութ բամբակ, այսինքն իր ամբողջ տարուայ եկամուտը, որով պիտի ընտանիք պահէր ու երեխաներ կերակրէր: Այդ օրուանից արդէն Խէչօն երգուեց այլևս ձեռը կարտ չառնել, իսկ հետեւեալ առաւօտը մուրճը վերցրեց ու դէպի աղահանք ուղևորուեց...

Այն չարաբախտ օրից անցել էր ութ տարի, բայց մինչև այսօր Խէչօն հալուում ու տանջւում էր պարտքի

սարսափելի տոկոսների և աղահանքի մաշեցնող կամարների տակ:

Կ

Սաքօն տարւում էր ու տարւում: Նրա թղթերը շարունակ ձախ էին դուրս գալիս, տարուեց նրա վերջին կոպէկը և նա սկսեց սարսափելի ուշուճեցներ թափել բերանից զանազան որոշ և անորոշ հասցէներով: Նա հայհոյում էր և՛ խաղ հնարողին, և՛ բախտ բաժանողին, և՛ ինքն իրան, և՛ սատանային և աւելի մաքուր էակներին... Իսկ Խէչօն լուռ մտածում էր և ատամները կրճրատացնում: Նրա ներսում սարսափելի կռիւ էր կատարւում:

— Ինձ էլ թուղթ գցիր, — երկար մտածելուց յետոյ խեղդուած ձայնով դիմեց Խէչօն թուղթ բաժանողին և հանեց գրպանից երեք ռուբլիանոց մի թղթադրամ: Այդ բոպէին նրա երգմնազանց ձեռները սաստիկ դողդողում էին: Խէչօն տաքացած էր և խաղում էր ընկով: Բիսկով էին խաղում և միւսները, որոնք աչքի պոչով տեսել էին Խէչօի գրպանի ոսկիները:

Խէչօի բանը չատ ձախ էր գնում: Կ'ասես Սաքօի անաշորութիւնը անցել էր նրա վրայ: Նրա հանած երեք ռուբլիանոցը շուտով մանրացաւ ու հալուեց:

Խէչօն նորից մտածմունքի մէջ ընկաւ: «Բաւական է, ասում էր նրան մի ներքին ձայն, ձեռք վերցրու, Խէչօ, յիշիր երգումը»:

Այդ անախորժ ձայնը ալեկոծում էր Խէչօի սիրտը և նա ջղաձգաբար ճմլում էր երեսն ու ճակատը:

«Ի՞նչ ես վհատւում, ասում էր նրան մի ուրիշ՝ աւելի դուրեկան ձայն, դա տղամարդութիւն չէ, տղամարդը սկսած գործը կիսատ չը պէտք է թողնի, մէկ էլ կը տեսնես թուղթը փոխուեց, աշորութեան դուռը բացուեց... Այն ժամանակ համ տարուածդ յետ կը ըստանաս, համ էլ բաւական տարած փող կ'ունենաս...»:

Խէչօն վճռեց հետեւել այս վերջին խորհուրդին, իսկ առաջին ձայնի խայթոցը անզգալի դարձնելու համար՝ վերցրեց կարմիր գինու լիքը շիշը և մօտեցնելով շըրթունքներին՝ մի հանգով դատարկեց նրա կէսը։

Խաղի ամենատաք ժամանակը, երբ ռուբլիները կոպէկների պէս էին ձեռքից անցնում, յանկարծ Խէչօի թուղթը փոխուեց և սկսեց աջող բացուել. բայց այդ աջողութիւնը շատ կարճատեւ եղաւ ու նրան յաջորդեց մի յուսահատեցնող ձախորդութիւն, որ տեւեց մինչև խաղի վերջը։ Խաղը վերջացաւ միայն այն ժամանակ, երբ Խէչօն թափ տուեց քսակի անկիւնները, չը թողնելով նրա մէջ մի կոպէկ անգամ։ Սաքօն, որ մինչև այդ ժամանակ Խէչօի կողքին նստած՝ նրա տալացուկի և առնելացուկի հաշիւն էր պահում, խաղի վերջում մի բանի բաժակ գինի խմեց ու աննկատելի կերպով ծըլկուեց։ Խաղացող վաճառականները ոտի կանգնեցին, տանող-տարուողի կենացը խմեցին ու խմբովին դուրս եկան գինետանից։

— Տղէք, լաւ պլոկեցինք, կամաց ասաց Սև-Սարօն, երբ փողոց դուրս եկան։

— Հազար մանէթ էլ որ ունենար, էս գիշեր բոլորը կը տանէինք, աւելացրեց միւսը։

— Կատարեալ էշ է, իսկի բան չէր հասկանում, — ասաց երրորդը։

— Խեղք մնացել էր գլխին, որ բան հասկանար. գինու մէջը չը մեռնի, — նկատեց չորրորդը։

— Ես նրա բոլոր թղթերը ճրագի լուսի դէմ տեսնում էի, — պարծեցաւ Սև-Սարօն։

— Իսկ ես թղթերը սարքում էի։

Այսպէս մեր վաճառականները պարծենում էին, որ զանազան խարդախութիւններով խաբել են միամիտ մշակին ու նրան կողոպտել։

Խէչօն մնացել էր մենակ, գինետան մի անկիւնում թղթի սեղանի մօտ կծկուած։ Նա երկու ձեռով ամուր բռնել էր գլուխը և մտածում էր։ Հազար ու մի դառն

մտքեր պաշարել էին նրա ուղեղը և սաստիկ ճնշում էին նրա սիրտը։ Թէև կարմիր գինու հրաշալի զօրութիւնը բաւականաչափ մեղմացնում էր այդ մտքերի պատճառած սարսափը, բայց և այնպէս նա անկարող էր բոլորովին մոռացնել տալու յուսահատեցնող իրականութիւնը։ Խէչօն տխուր էր, սարսափելի տխուր։ «Լաւ էր, լաւ էր, երեք ամսուայ աշխատանքդ մի քանի ժամում ջուրը գցեցիր, լաւ եղան», ասում էր նոյն ձայնը ներսից։ Խէչօն ատամները կրճտացնում էր, բռունցքը սեղմում, կ'ասես, նա ուզում էր բռնել այդ աներևոյթ էակին, ուզում էր ուժեղ մատներով սեղմել նրա կողորդը, սուր ատամներով պատառոտել նրա մարմինը, որ էլ չը համարձակուի մարդու սիրտը մաշել։ Բայց չէր կարողանում եւ սրտի հերսից միայն մազերն էր ձգեւձգատում։

Մկօն նստած էր իր առաջուայ տեղում՝ եւ համարեա քսաներորդ անգամ կրկնում էր «Ձախորդ օրերս» ու մատներով չրթկացնում։ Օդօն էլ ձեռքը ականջին դրած՝ չիքեաստի էր երգում ու ինքը իր ձայնով հրրճւում։ Իսկ Բադօն գլուխը սեղանի վրայ դրած խռմփացնում էր։

Խէչօն յանկարծ տեղից վեր կացաւ, գլուխը թափահարեց, արագութեամբ մօտեցաւ Մկօի սեղանին և ասաց.

— Ես էլ պիտի խմեմ, տղէք, եկէք խմենք, նորից խմենք ու քէֆ անենք։— Նա վերցրեց մի ձեռով Մկօի առջևի բակալը, իսկ միւսով գինու շիշը և միմեանց յետևից երեք բակալ դատարկեց։

— Կեցցէ՛, կեցցէ՛ իմ ախպէրը. Սուրբ Երրորդութեան շնորքը ստացար,— մեծ ուրախութեամբ բացականչեց Մկօն.— բեր, մի բեր էդ սիրուն ճակատդ պաշեմ։— Նա երկու ձեռով ամուր գրկեց Խէչօի գլուխը եւ սկսեց պաշալչել նրա երեսի զանազան մասերը։

Խէչօի քաջագործութիւնը Օդօի հիացմունքն էլ չարժեց եւ սա իրան պարտաւոր համարեց խոնարհուել

Նրա տղամարդութեան առջեւ, նա պատկառանքով մօտեցաւ իր նախկին թշնամուն, երեք անգամ համբուրեց նրա ճակատը և շարունակեց իր շիջեաստին։

Շուտով Խէչօն էլ սկսեց երգել։ Թէեւ սկզբում նրա ձայնը դժուարութեամբ էր դուրս գալիս եւ նա երգում էր զօրով, բայց կամաց-կամաց ամեն բան կարգի ընկաւ, հետզհետէ ոգեւորուելով՝ նա սկսեց համ սրտալի երգել, համ ծափ տալ, համ էլ պարել։ «Երրորդութեան սուրբ շնորհը» շուտով իր ազդեցութիւնը ցոյց տուեց. Խէչօն երկար երգելուց ու պարելուց յետոյ վերջապէս սաստիկ թուլութիւն զգաց, տեղն ու տեղը վեր ընկաւ։ Նրա երեսը կարմրատակել էր, աչքերը սաստիկ ուռել էին եւ ձեռ ու ոտը թուլացել՝ ուժից ընկել։ Նա մի անդիմադրելի պահանջ էր զգում պառկելու, բայց որովհետեւ նստարանը նեղ էր ու անյարմար, այդ պատճառով աւելի լաւ համարեց պառկել սեղանի տակ, խոնաւ գետնի վրայ, հազար ու մի տեսակ կեղտոտութիւնների մէջ։ Պառկեց ու իսկոյն մը-բափեց։

Կէս գիշերը վաղուց անց էր, արջորները կանչում էին։ Ներս մտաւ Վարոսը եւ հրամայեց այցելուններին հաշիւը տալ ու հեռանալ, որ ինքը կարողանայ մի քիչ աչքը կպցնել։ Այդ հրամանը ինչքան էլ որ անախորժ լինէր մուշտարիների համար, այնուամենայնիւ պարտաւորեցուցիչ էր եւ հարկաւոր էր անպատճառ հնազանդութել նրան։ Ճարահատեալ Մկօն ծանրութեամբ տեղից վեր կացաւ, բեղի տակ մի բան փնթփնթաց, յետոյ առանց շտապելու վերցրեց իր թաղիքէ գլխարկը, թափ տուեց ու ծածկեց։ Օդօն էլ դուրս գալու պատրաստութիւն էր տեսնում։ Սկսեցին քնածներին զարթեցնել. Բադօն շուտ զարթեց. նա աչքերը տրորելով գնաց դէպի անկիւնը եւ աղբակոյտի վրայ կռանալով՝ սկսեց որձկալ. նրա սիրտը էլի խառնում էր...

Մկօն երկար ժամանակ աշխատում էր զարթեցնել Խէչօին, բայց չէր կարողանում. ոչ նրա ահեղ գոռոցը

և ոչ ոտի հարուածները չէին ներգործում քնածի վրայ։ Ուրիշ հնար չը գտնելով, վերջապէս Մկօն բռնեց նրա ականջներին և սկսեց բոլոր ուժով թափահարել ու ճակթել։ Սաստիկ ցաւի ազդեցութիւնից իէջօն իր կարմրած աչքերը կիսով չափ բացեց, մի շուարած հայեացք գցեց շորս կողմը և կրկին աչքերը փակեց։ Այնուհետև Մկօն շատ չարչարուեց, բայց ոչ մի կերպ էլ չը կարողացաւ իէջօնն ուշքի բերել, վերջապէս նա վճռեց քնածին շալակով տուն հասցնել։

Բաղօն իր և իր ընկերի հաշիւը տուեց ու նրանք դուրս եկան գինեանից։

Մնաց իէջօի հաշիւը։ Վարուսը լաւ իմանալով, որ իէջօի քսակը բոլորովին դատարկուել է և որ նա չի կարող վերցրած գինու փողը վճարել, առանց տատանուելու հանեց նրա հագի չուխէն և պահելով իր մօտ որպէս գրաւական, քնած այցելուին Մկօի շալակը տուեց ու գինեանից դուրս գցեց։

Դրսի օդը շատ հով էր, սառը քամին նեղ փողոցով սլլալով անցնում էր, Մկօն կանգ առաւ փողոցում, կենդանի բեռը վեր դրեց, հանեց իր կարճիկ աբաւն, քնած ընկերին հագցրեց, ապա կրկին շալակելով՝ ճամբէն հանդարտ շարունակեց։

Իէջօի վիզը ճլորուել էր, նրա գլուխը թեքուել էր դէպի ձախ և անդադար օրօրւում էր, եօթնօրեայ կիսալուսինը իր արծաթափայլ ճառագայթներով լուսաւորում էր իէջօի գունատ դէմքը եւ մեռելային տեսք էր տալիս նրան։ Իսկ Մկօն իր միանման լայն քայլերով հանդարտութեամբ առաջ էր գնում եւ քթի տակ երգում՝

«Ձախորդ օրերս ձմրան նման կուգան ու կ'երթան.

«Վհատուելու չէ, վերջ կ'ունենան, կու գան ու կ'երթան...

ԱՐՇԱԿ ՇԱՀՆԱԶԱՐԵԱՆ